

PAAUGLIŲ RIZIKINGO ELGESIO INTERNETE VEIKSNIAI

Rasa Jokubaitė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje analizuojami veiksniai, didinantys ir mažinantys rizikingo elgesio raišką internete. Skiriami vidiniai ir aplinkos veiksniai, skatinantys tokį elgesį. Vidiniai veiksniai struktūruojami individualiu lygmeniu, kuriame skiriama amžiaus ypatumų, asmenybės savybių ir elgesio problemų reikšmė rizikingo elgesio raiškai internete. Aplinkos įtaka – taip pat svarbus veiksnys paauglio rizikingam elgesiui internete. Aplinkos veiksniai struktūruojami šeimos, bendraamžių, mokyklos lygmenimis. Šeimos santykių kokybė, šeimos sudėtis, materialinė padėtis gali tapti rizikingo elgesio internete veiksniumi. Reikšmingą vaidmenį paauglystėje atlieka neigiama bendraamžių įtaka, patiriama socialinė atskirtis gali būti susijusi su paauglių polinkiu į rizikingą veiklą internete. Psichologiniai ir socialiniai mokyklos aspektai, akademiniai rezultatai, savirealizacijos galimybės mokyklos veikloje išskiriami kaip tokio elgesio veiksniai. Paauglių rizikingo elgesio internete veiksnų analizė atskleidė, kad svarbu ieškoti teoriškai pagrįstų ir praktiškai patikrintų paauglių saugumą virtualioje erdvėje užtikrinančių būdų.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: paaugliai, rizikingas elgesys internete, elgesio veiksniai.

Abstract

Today's technological advance and rapid development provide teenagers with a lot of opportunities for learning, free time and self-expression. Main factors encouraging teenagers' risky behavior online are distinguished into internal and environmental. Internal factors are structured in accordance to the individual level, which distinguishes the significance of age characteristics, personal features and behavior problems in regard to the expression of risky actions on the internet. Environmental influence is an important factor in point of risky actions of teenagers on the internet as well. Environmental factors are structured into the levels of family, peers and school. Quality of family relations, family context and circumstance may become a factor of risky behavior online. Negative influence of peers plays a significant role during the adolescence. Social isolation experienced among peers may have coherence with teenagers' tendency to the risky behavior online. Psychological and social school aspects, academic achievements and self-realization opportunities through school work are also distinguished as factors of such behavior. Analysis of teenagers' risky behavior online showed that it is important to look for theoretically grounded and practically checked ways of ensuring teenagers' safety in virtual reality.

KEY WORDS: teenagers, risky behavior online, factors of behavior.

Įvadas

Šiandien jaunimo kasdieniame gyvenime internetas užima svarbią vietą. Tarpautinių tyrimų rezultatai atskleidžia paauglių naudojimosi internetu didėjimo tendenciją: 93 % 9–16 metų amžiaus vaikų naudojami internetu ne rečiau kaip kartą per savaitę, 60 % internete naršo beveik kiekvieną dieną (Livingstone ir kt., 2011). Lietuvoje paaugliai internetu naudojami dažniau nei Europoje. Net 95 % šešioli-

kmečių mūsų šalyje naudojasi internetu ne rečiau kaip kartą per savaitę, aktyviai bendrauja interneto socialiniuose tinkluose, daugelis turi savo asmeninį socialinį profilį. Nustatyta, kad 59 % 9–16 metų amžiaus vaikų turi bent vieną profilį socialiniuose tinkluose (iš jų 26 % – 9–10 metų ir 82 % – 15–16 metų amžiaus). Pažymima, kad tik Olandijoje vaikų, turinčių socialinį profilį, skaičius yra šiek tiek didesnis (80 %) nei Lietuvoje (76 %). Vaikai, paaugliai užsiima įvairia internetine veikla: dominuoja internetiniai žaidimai, informacijos paieška, vaizdo peržiūros, internetiniai dienoraščiai, dalyvavimas socialiniuose tinkluose ir kt. (EU Kids Online, 2010). Lietuvoje atliktų tyrimų duomenimis, svarbiausios paauglių veiklos internete yra naršymas informaciniuose pažintiniuose tinklalapiuose, vaizdo ir kitos medžiagos mainai, peržiūra, klausymasis ir dalyvavimas internetiniuose socialiniuose tinkluose (Žibėnienė, Brasienė, 2013).

Svarbus tiriamos problemos aspektas – internetinės veiklos ir įvairių rizikų ryšys. 2010 m. atliktame tyrime „Europos vaikai internete II“ teigiama, kad Lietuvoje gana aukštas naudojimosi internetu lygis, todėl ir rizika vaikams čia yra didesnė nei šalyse, kuriose naudojimosi internetu lygis yra žemesnis (EU Kids Online II, 2010). Pastaruoju metu daug diskutuojama apie paauglių gerovei kenkiančias interneto grėsmes. Paauglystėje intensyviai vyksta asmens savo tapatumo paieškos, iš vaikystės pereinama į suaugusiojo pasaulį, todėl paaugliai neretai puola į kraštutinumus, jiems dažnai kyla įvairių prieštaravimų, noras rizikuoti (Dowell, Burgess, Cavanaugh, 2009). Šiame amžiaus tarpsnyje dar tvirtai nesusiformavę gebėjimai kritiškai vertinti supančią aplinką, todėl atsparumo grėsmėms atžvilgiu paaugliai yra gana pažeidžiami (Zaleckienė, 2003).

Klausimo problemiškumą atskleidžia tai, kad paauglių elgesys internetinėje erdvėje kinta, jis tampa vis rizikingesnis. Paaugliai dažnai kontaktuoja su nepažįstamaisiais, naudojami smurtinio ir seksualinio turinio interneto svetainėmis, populiarėja paauglių elektroninės patyčios (EU Kids Online II, 2010; Ruškus, Žvirdauskas, Kačenauskaitė, 2009; Pilkauskaitė-Valickienė, Raižienė, Žukauskienė, 2009). Priekabiavimas ir nepageidaujami seksualinio turinio pranešimai, asmeninės informacijos skelbimas, patyčios, asmens tapatybės vagystės ir kt. dažnai lemia paauglių pažeidžiamumą (Christofides, Muise, Desmarais, 2012; Barbovski, Marinescu, Velicu, 2011; Livingstone, 2008). Paauglių pažeidžiamumas internetinėje erdvėje skiriasi lyties aspektu. Paaugliai, ypač mergaitės, labiau linkusios įsitraukti į veiklą interneto socialiniuose tinkluose (Lenhart, 2009; Ruškus, Žvirdauskas, Kačenauskaitė ir kt., 2009), tuo tarpu berniukai labiau linkę įsitraukti į kompiuterinius žaidimus, azartinius lošimus, vaizdo prieigas turinčias svetaines (Lenhart, 2009).

Nagrinėjamos problemos aktualumą atskleidžia ir veiksniai, turintys įtakos rizikingam paauglių elgesiui internete. Paaugliai, kurie yra mažiau patenkinti savo

gyvenimu, naudoja internetą kaip bendravimo aplinką, kurioje jaučiasi labiau savimi pasitikintys, ypač akcentuojant anoniminio bendravimo galimybes (Pociūtė, Krancaitė, 2012; Livingstone, Helsper, 2008). Paaugliai, kurių santykiai su tėvais, bendraamžiais nėra tvirti, tikėtina, dažniau ieškos bendravimo galimybių internete (Christofides, Muise, Desmarais, 2012). Pastarieji internetą vertina kaip palankią galimybę užmegzti asmeninius ir intymius ryšius su kitais asmenimis (Livingstone, Helsper, 2008). Paauglių rizikingo elgesio internete problema skatina domėtis rizikos ir apsauginiais veiksniais, kurie turi įtakos tokio elgesio raiškai internete.

Rizikingas elgesys internete neigiamai veikia paauglio socialinio gyvenimo kokybę, jo fizinę ir psichinę sveikatą (Livingstone ir kt., 2011). Naudojimasis internetu be jokių apribojimų ar kontrolės dažniausiai lemia neigiamus padarinius paauglio socializacijai (Noll, Chad, Barnes, 2013; Christofides, Muise, Desmarais, 2012).

Analizuojant paauglių elgesio internete problemas daug dėmesio skiriama paauglių elgesiui socialiniuose tinkluose (Christofides Muise, Desmarais, 2012; Kolkpaka, Liubimova, Levina, 2012; Guan, Subrahmanyam, 2009; Lenhart, 2009; Livingstone, Helsper, 2008).

Lietuvos mokslininkų (Bulotaitė, 2009; Lekavičienė ir kt., 2010; Ruškus, Žvirdauskas, Kačenauskaitė, 2009) atliktais tyrimais nustatyta, kad mūsų šalies paaugliams trūksta žinių ir gebėjimų, kurie būtini, norint apsisaugoti nuo grėsmių internete, pabrėžiama paauglių švietimo plėtojimo, jų psichologinio ir socialinio atsparumo didinimo būtinybė. Lietuvoje rizikingo elgesio internete temos problemškumas aptariamasis psichologijos mokslo kontekste, tiriant paauglių aktyvumo internete ir asmenybės bruožų sąsajas, priklausomybę nuo interneto, nagrinėjant jo poveikį asmenybei, elektroninių patyčių paplitimą (Pociūtė, Krancaitė, 2012; Lekavičienė, Vasiliauskaitė, Antinienė, Almonaitienė, 2010; Bulotaitė, 2009; Pilkauskaitė-Valickienė, Raižienė, Žukauskienė, 2009).

Edukologijos mokslo atstovai tiria paauglių elgesio internete problemą šiais aspektais: paauglių vaikų įsitraukimas į internetinę pornografiją ir jų sąmoningumo ugdymas (Ruškus, Sujeta, 2011), paauglių naudojimasis internetu ir internetiniais socialiniais tinklais bei patiriamos grėsmės juose (Žibėnienė, Brasienė, 2013), paauglių elgsena elektroninėje erdvėje (Ruškus, Žvirdauskas, Kačenauskaitė ir kt., 2009). Mokslinių darbų (Pociūtė, Krancaitė, 2012; Ruškus, Sujeta, 2011; Ruškus, Žvirdauskas, Kačenauskaitė ir kt., 2009) analizė rodo, kad trūksta tyrimų, kurie atskleistų, kaip paaugliams padėti įveikti grėsmes, kylančias virtualioje erdvėje. Tačiau, siekiant atrasti paauglių rizikingo elgesio įveikos būdų, teorinės analizės pagrindu pirmiausia būtina atskleisti paauglių rizikingą elgesį lemiančius veiksniai.

Todėl šio tyrimo mokslinė problema formuluojama klausimu: kokie veiksniai lemia paauglių rizikingą elgesį internete?

Tyrimo objektas: paauglių rizikingo elgesio internete veiksniai.

Tyrimo tikslas – susisteminti ir aprašyti paauglių rizikingo elgesio internete veiksnius.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, leidusi analizuoti ir sisteminti mokslinius tyrimus nagrinėjama tema; lyginamoji analizė, sudariusi galimybes palyginti įvairių autorių idėjas ir mokslinių tyrimų rezultatus, atskleidžiant paauglių rizikingo elgesio internete veiksnius.

1. Paauglių rizikingo elgesio internete veiksmų struktūra

R. Jessor (1991) rizikingą elgesį apibūdina kaip socialiai nepriimtina, neatitinkant visuotinai pripažintų taisyklių. Toks elgesys dažniausiai siejamas su lytinėmis rizikomis, įvairiomis priklausomybių formomis. Rizikingas elgesys aiškina, kas remiantis probleminio elgesio teorija, kurioje probleminė elgsena apibrėžiama kaip individo elgesio ir jo aplinkos sąveikos rezultatas (Jessor, 1991). E. Dowell, A. Burgess, D. J. Cavanaugh (2009) teigimu, spartus naujų technologijų tobulėjimas šiandien lėmė naują rizikingo elgesio formą – rizikingą elgesį internete.

Ši problema vis dažniau tampa mokslinių diskusijų objektu, tačiau teoriniame lygmenyje visuminė rizikingo elgesio internete samprata neatskleista, išryškinti tik kai kurie tokio elgesio aspektai. Išanalizavus ir apibendrinus mokslinius tyrimus, rizikingą elgesį internete galima apibrėžti kaip potencialiai pavojingus veiksmus virtualioje erdvėje, kurie sukelia grėsmes / rizikas interneto vartotojui (Milne, Lauren ir kt., 2009; Berson, Berson, 2005). Apibūdinant paauglių pažeidžiamumą internete, plačiai vartojama kita – *viktimizacijos naudojant internetą* sąvoka, kuri reiškia, kad interneto vartotojas tampa interneto auka, patiria jo keliamas grėsmes, kurios turi žalingų pasekmių (Ruškus, Žvirdauskas, Kačenauskaitė, 2009).

Asmens rizikingam elgesiui internete gali turėti įtakos kai kurie veiksniai. R. Jessor (1991) probleminio elgesio teorijoje apibrėžia, kad rizikos veiksnys – tai kiekvienas poveikis ar įtaka, didinantys tikimybę, kad gali kilti nauja problema arba padidėti jau egzistuojanti. Rizikos veiksniai gali ne tik suformuoti prielaidas problemai atsirasti, bet ir gali ją palaikyti arba paskatinti toliau progresuoti. Pašalinus „asmenybės deficitą“, noras rizikingai elgtis turėtų sumažėti (Jessor, 1991). Taigi norint išskirti paauglių rizikingą elgesį internete lemiančius veiksnius, reikia įvardinti du aspektus: tokį elgesį skatinančius ir nuo jo apsaugančius veiksnius.

Siekiant susisteminti ir aprašyti paauglių rizikingą elgesį internete skatinančius ir nuo jo apsaugančius veiksnius, išryškinti vidiniai bei aplinkos veiksniai. Vidiniai

veiksniai nagrinėjami individualiu lygmeniu, aplinkos – šeimos, bendraamžių bei mokyklos lygmenimis.

Individualiame lygmenyje skiriami šie paauglių rizikingą elgesį internete skatinantys veiksniai: paauglystės amžiaus tarpsnis, jo ypatumai; asmenybės savybės, elgesio problemos. R. Žukauskienė (2012) akcentuoja, kad paauglystėje gerokai padažnėja rizikingo ir neatsargaus elgesio atvejų, ryškus aštrių pojūčių siekis, šiame amžiaus tarpsnyje paaugliai dažniau renkasi padriką, permainingą ir emocijoms paklūstantį elgesį. Atlikto tyrimo EU Kids Online (2010) duomenimis, vaikų susidūrimas su rizikomis internete dažnis taip pat siejamas su jų amžiumi: 14 % 9–10 metų vaikų yra patyrę vieną ar daugiau rizikų, 11–12 metų vaikų grupėje rizikų skaičius išaugo iki 33 %, 13–14 metų grupėje – 49 % ir 15–16 metų grupėje – atitinkamai 63 % rizikų. Vyresni paaugliai labiau nei jaunesni vaikai domisi įvairia komunikacine veikla internete, todėl jie dažniau gali susidurti su rizikingu bendravimu virtualioje erdvėje (Noll, Chad, Barnes, 2013). R. Lekavičienė, Z. Vasiliauskaitė, D. Antinienė, J. Almonaitienė (2010) pabrėžia, kad aktyviausi virtualaus bendravimo dalyviai yra paaugliai ir jaunimas iki 25 metų.

B. Pociūtės, E. Krancaitės (2012) paauglių grupėse atlikti tyrimai atskleidė, kad paauglių asmens savybės siejasi su jų elgsena socialiniuose tinkluose. Paauglių, pateikiančių daug asmeninės informacijos apie save, linkusių tinkle „draugauti“ su realiai nepažįstamais asmenimis, atvirumo ir neurotiškumo bruožai yra stipriai išreikšti. Socialinio bendravimo kompensacijos požiūriu, paaugliai, kurių stipriai išreikštas neurotiškumo bruožas, linkę veikti socialiai pasyviu būdu. Ekstravertiškiems paaugliams neužtenka tik internetinio bendravimo, t. y. ekstravertai linkę realiai susitikti su žmonėmis, su kuriais susipažino tinkle. Paaugliai, kurie jaučiasi vieniši, yra labai įsitraukę į naudojimąsi socialiniais tinklais, čia skelbia daugiau asmeninės informacijos. B. Pociūtė, K. Krancaitė (2012), R. Lekavičienė, Z. Vasiliauskaitė, D. Antinienė, J. Almonaitienė (2010), O. Kolpakova, A. Liubimova, O. Levina (2012), S. Livinstone, E. Helsper (2008) pabrėžia interneto socialinių tinklų grėsmes paaugliams, kurie virtualią erdvę vertina kaip palankią galimybę užmegzti intymius ir asmeninius ryšius su kitais asmenimis. Virtualus bendravimas tampa labai svarbus, o dažnai – ir vienintelis tiems asmenims, kurie stokoja realių tarpasmeninių santykių arba turi bendravimo sunkumų. Paaugliai, kurie yra mažiau patenkinti savo gyvenimu, naudoja internetą kaip bendravimo aplinką, kurioje jie jaučiasi labiau pasitikintys savimi, ypač akcentuojant anoniminio bendravimo galimybes. Tokie paaugliai įsitraukia į naudojimąsi socialiniais tinklais, nes bendraudami internete jie jaučiasi saugiau, nei „akis į akį“. Internetinio bendravimo pranašumai šiuo atveju yra: anonimiškumas; galimybė ilgiau pamąstyti ir pakoreguoti tekstinį pranešimą; labiau kontroliuojamas savęs pateikimas ir įspūdžio valdymas (Pociūtė, Krancaitė, 2012).

Kitas aspektas, padedantis atskleisti vidinių veiksnių įtaką paauglių rizikingam elgesiui internete, – tai elgesio problemos: perdėtas savo asmenybės vertinimas, neigiamas požiūris į dorovines vertybes, asocialus elgesys (smurtas, patyčios), socialinių normų ir vertybių atmetimas, atitolimas nuo kitų, žema savigarba turi sąsają su polinkiu rizikingai elgtis (Aramavičiūtė, 2005; Jessor, 1991).

Šiame lygmenyje išskiriami ir veiksniai, kurie apsaugo paauglius nuo rizikingo elgesio internete. Rizikingas elgesys, kaip ir bet kuris kitas išmoktas elgesys, yra funkcinis, siekiant tikslo (Jessor, 1991), todėl komunikabilumas, pasitikėjimas savimi, stipri moralinių vertybių sistema gali apsaugoti paauglius nuo pažeidžiamumo internete. B. Pociūtės, E. Krancaitės (2012) atlikti tyrimai atskleidė, kad paaugliai, kurių sąmoningumas stipriai išreikštas, mažiau linkę rizikingai elgtis internete.

R. Jessor (1991) teigimu, aplinkos veiksniai turi didesnę įtaką rizikingo elgesio raiškai nei vidiniai. Individas yra socialinės aplinkos dalis, tad jos poveikis paauglio elgesiui taip pat ryškus. Kaip jau minėta, aplinkos poveikis rizikingam paauglių elgesiui internete išskiriamas trimis lygmenimis: šeimos, bendraamžių, mokyklos.

Šeimos lygmenyje išryškinamos trys veiksnių grupės, skatinančios rizikingo elgesio raišką internetinėje erdvėje: šeimos psichologinė atmosfera, šeimos sudėtis, materialinė padėtis. Šeima yra pirminis socialinis veiksnys, turintis įtakos paauglio nuostatų ir elgesio formavimuisi. Naudojimosi internetu dažnis, trukmė ir patiriamos rizikos glaudžiai susiję su įvairiomis šeimos charakteristikomis. Pastebima, kad šeimos psichologinė atmosfera yra vienas pagrindinių rizikos veiksnių, užsiimant pavojinga veikla internete. M. Wells, K. J. Mitchell (2008) paauglių grupių atliktas tyrimas atskleidė, kad susvetimėjimas, emocinės šilumos trūkumas, konfliktai, bendravimo problemos šeimoje glaudžiai siejami su paauglių išitraukimu į interneto socialinius tinklus, dėl ko paaugliai linkę dažniau užmegzti artimus santykius su asmenimis iš šių tinklų. Pažymima, kad paaugliai, kurie jaučiasi izoliuoti, nesuprasti, kuriems trūksta palaikymo, supratimo ir dėmesio šeimoje, naudodamiesi internetu gali būti labiau pažeidžiami. C. Greenhow, J. R. Walker, S. Kim (2009), S. K. Park, A. Y. Kim, C. B. Cho (2008), R. Wang, S. M. Bianchi, S. Raley (2005) tyrimai taip pat atskleidė, kad nepalanki šeimos psichologinė atmosfera, joje vyraujantis smurtas ir agresija, alkoholio ir narkotikų vartojimas, asocialių vertybių dominavimas, paauglio nepriežiūra, įvairios auklėjimo klaidos skatina paauglių išitraukimą į rizikingą elgseną internete ir lemia neigiamas pasekmes. O. Kolpakova, A. Liubimova, O. Levina (2012), G. S. Mesch (2003) akcentuoja, kad ir šeimos sudėtis turi įtakos paauglio rizikingai veiklai internete. Tyrimai (Kolpakova, Liubimova, Levina, 2012; Mesch, 2003) atskleidė, kad pilnoje šeimoje tėvai gali daugiau dėmesio ir laiko skirti vaikų laisvalaikiui nei šeimose, kuriose

nėra tėvo ar motinos. Yra didesnė tikimybė, kad nepilnose šeimose vaikų veiklos ir praleidžiamo laiko internete kontrolė gali būti mažesnė. Šeimos materialinė padėtis taip pat gali tapti veiksniumi, lemiančiu paauglių rizikingą veiklą internete. Šeimose, kur paaugliai turi asmeninį kompiuterį ir galimybę juo naudotis asmeniniame kambaryje / miegamajame, tėvai rečiau domisi paauglio veikla internete ir mažiau kontroliuoja jo elgesį virtualioje erdvėje. Tuo tarpu patys paaugliai jaučiasi savarankiškesni, drąsiau naudojami internetu (Kolpakova ir kt., 2012).

Moksliniuose tyimuose skiriami ir apsauginiai veiksniai šeimos lygmenyje, turintys įtakos paauglių saugumui internetinėje erdvėje. C. Greenhow, J. R. Walker, S. Kim (2009), M. Wells, M. W. Mitchell (2008), S. K. Park, A. Y. Kim, C. B. Cho (2008), R. Wang, S. M. Brianchi, S. Raley (2005) akcentuoja, kad stabili, pilna šeima, tėvų domėjimasis paauglių veikla, jų palaikymas, tinkamas auklėjimas, taisyklių nustatymas gali padėti apsaugoti paauglius nuo grėsmių, daryti įtaką taigiamam vaiko elgesiui internete.

Paauglystėje ypač svarbūs yra bendraamžiai, todėl šiame lygmenyje skiriami veiksniai taip pat turi įtakos paauglių pavojingai veiklai internete. Kaip skatinauosius veiksnius galima išskirti: neigiamą bendraamžių įtaką bei socialinę izoliaciją tarp bendraamžių. Informacinės technologijos daro įtaką savitai paauglių elgesio kultūrai, todėl grupės poveikis paauglio rizikingam elgesiui internete taip pat svarbus. Paauglys siekia save išreikšti, atskleisti savo individualybę, o charakterio bruožai, leidžiantys tą individualybę atskleisti, dar tik formuojasi, todėl neretai bendraamžiai gali skatinti įsitraukti į rizikingą veiklą internete (Umbrasienė, Narkauskaitė, 2010). Rizikingas paauglių elgesys iš dalies siejamas su tuo, kad jie daugiau laiko praleidžia su bendraamžiais (Brown, 2004) ir yra jautresni jų paskatoms, labiau siekia aštrių pojūčių, linkę rizikingai elgtis, labiau prisitaiko prie grupių, kurių nariais yra, atmeta tėvų nustatytas ir labiau orientuojasi į bendraamžių pateikiamas elgesio normas, kurios dažnai yra skirtingos ir tas skirtumas skatina paauglius palankiau vertinti socialiai nepriimtina elgesį (cit. Žukauskienė, 2012, p. 487). Internetinėje erdvėje paaugliai gali susidurti su įvairiomis bendraamžių grupėmis, todėl neretai gali tapti įvairių grėsmių internete aukomis ar būti įtraukti į rizikingą veiklą internete kitų savo bendraamžių. Paauglių elgesio tyrimai atskleidžia, kad paaugliai, kurie dažniausiai yra izoliuoti, nesuprasti, nuvertinti, stokojantys visokeriopo bendraamžių aplinkos palaikymo, internete yra linkę elgtis 2,5 karto rizikingiau (Eldeleklioglu, 2008).

R. Žukauskienė (2012) pastebi, kad bendraamžių palaikymas, pasitenkinimas tarpusavio ryšiais, pozityvios bendraamžių savirealizacijos galimybės gali tapti veiksniais, kurie apsaugo nuo rizikingo elgesio, tad galima daryti prielaidą, jog šie veiksniai taip pat gali mažinti paauglių rizikingo elgesio raišką internete.

Moksliniai tyrimai atskleidė, kad mokyklos lygmenyje taip pat išryškėja veiksnių, kurie lemia rizikingo elgesio dinamiką paauglystėje (Kolpakova, Liubimova, Levina, 2012; Jessor, 1991). Mokyklos aplinka, socialiniai ryšiai, akademiniai pasiekimai bei saviraiškos galimybės gali turėti sąsajų su paauglių polinkiu į pavojingą veiklą internete. Nesaugi aplinka, prisitaikymo mokykloje sunkumai, socialinė atskirtis, patyčios mokykloje, silpni paauglių emociniai ryšiai mokyklos aplinkoje (su pedagogais, bendraklasiais) turi įtakos paauglių paguodos paieškai internetinėje erdvėje (Wells, 2006). O. Kolpakova, A. Liubimova, O. Levina (2012) kaip rizikingą elgesį internete skatinančius veiksnius išskiria mokyklos būklę, skurdžią, nesaugią šios ugdymo institucijos aplinką. Mokyklos, kuriose menkai šviečiama apie saugumą virtualioje erdvėje, gali skatinti paauglių rizikingą elgesį internete. Pastebima, kad menki akademiniai pasiekimai, saviraiškos galimybių trūkumas mokyklos veikloje taip pat turi įtakos paauglių rizikingai elgsenai (Jessor, 1991).

Tuo tarpu mokyklos taisyklių pripažinimas, jų laikymasis, akademiniai išpaieigojimai, prieraišumas gali tapti apsauginiais veiksniais, kurie mažintų paauglių rizikingo elgesio internete problemą. Akademiniai laimėjimai, savirealizacijos galimybės mokyklos veikloje, popamokinė veikla taip pat priskiriami prie rizikingą elgesį mažinančių veiksnių (Kolpakova, Liubimova, Levina, 2012).

Išanalizavus mokslinę literatūrą apie rizikingą elgesį internete lemiančius veiksnius, pastebėta, kad mūsų šalyje plačiau atskleidžiami rizikingo paauglių elgesio veiksniai, tačiau tokio elgesio veiksniams internete skiriama mažai dėmesio. Rizikingo elgesio internete sampratos atskleidimas, šį elgesį lemiančių veiksnių sisteminimas ypač svarbūs siekiant spręsti paauglių rizikingo elgesio internete problemą ir ieškant teoriškai pagrįstų bei praktiškai patikrintų paauglių saugumą virtualioje erdvėje užtikrinančių būdų.

Išvados

Pastaruoju metu paauglių elgesys internetinėje erdvėje kinta, jis tampa vis rizikingesnis. Rizikingas elgesys internete apibūdinamas kaip potencialiai pavojinga veikla virtualioje erdvėje, kuri kelia grėsmę interneto vartotojui.

Paauglių rizikingo elgesio raiškai internete įtakos turi tokį elgesį skatinantys ir nuo jo apsaugantys veiksniai. Susisteminus paauglių rizikingo elgesio internete veiksnius galima skirti vidinius ir aplinkos veiksnius, kurie lemia paauglių elgseną virtualioje erdvėje. Vidiniai veiksniai nagrinėjami individualiame lygmenyje, jie apima paauglystės amžiaus tarpsnio ypatumus, asmenybės bruožus ir elgesio problemas. Stipriai išreikšti atvirumas ir neurotiškumas, vienišumo jausmas, nepasitikėjimas savimi, bendravimo sunkumai dažniau skatina paauglio poreikį rizikuoti internete. Asocialus elgesys, socialinių normų, vertybių atmetimas taip pat siejasi

su polinkiu į rizikingą elgesį internetinėje erdvėje. Aplinkos veiksniai struktūruojami šeimos, bendraamžių ir mokyklos lygmenyse. Šeimos lygmenyje skiriami šie aspektai: šeimos psichologinės problemos (konfliktai, smurtas, asocialus elgesys, nesaugumo jausmas), nepilna šeimos sudėtis ir gera materialinė padėtis. Paaugliai, jaučiantys bendraamžių socialinę atskirtį, nesuprasti, nuvertinti, stokojantys visokeriopo draugų palaikymo, tikėtina, bus labiau linkę rizikingai elgtis internete. Bendraamžių neigiama įtaka taip pat gali būti rizikingą elgesį internete skatinantis veiksnys. Mokyklos lygmuo apima šiuos veiksnius: nesaugi mokyklos aplinka, menki akademiniai laimėjimai, silpni mokinių ir pedagogų ryšiai, savirealizacijos galimybių trūkumas, švietimo apie saugumą internete stoka.

Paauglių rizikingą elgesį internete mažinantys vidiniai veiksniai apima: aukštą sąmoningumo lygį, stiprią vertybių sistemą, pasitikėjimą savimi, efektyvius komunikavimo įgūdžius. Supratimas, palaikymas šeimoje, tinkamas auklėjimo stilius – tai aplinkos veiksniai, kurie gali mažinti paauglių pažeidžiamumą internete. Pozityvūs santykiai su draugais, bendraklasiais, savirealizacijos galimybės, aukšti akademiniai laimėjimai, saugumo jausmas mokykloje taip pat yra aplinkos apsauginiai veiksniai, užtikrinantys paauglių saugų elgesį internetinėje erdvėje.

Gauta 2013 11 02

Pasirašyta spaudai 2014 02 14

Literatūra

- Aramavičiūtė, V. (2005). *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Barbovski, M., Marinescu, V., Velicu, A. (2011). Being in contact with strangers: teenagers' exploration of alternative identities online. *Revista de Asistentă Socială*, vol. 10, no. 2: 61–77.
- Berson, I., Berson, M. (2005). Challenging Online Behaviors of Youth. *Social Science Computer Review*, vol. 23, no. 1: 29–38.
- Bulotaitė, L. (2009). *Priklausomybių anatomija / narkotikai, alkoholis, lošimas, internetas, darbas, pirkimas*. Vilnius: Tyto alba.
- Christofides, E., Muise, A., Desmarais, S. (2012). Risky disclosures on facebook: the effect of having a bad experience on online behavior. *Journal of adolescent research*, vol. 27, no. 6: 714–728.
- Dowdell, E., Burgess, A., Cavanaugh, D. (2009). Clustering of Internet risk behaviors in a middle school student population. *School Health*, vol. 79, no. 11: 547–553.
- Greenhow, C., Walker, J. D., Kim, S. (2009). Millennial Learners and Net-Savvy Teens? Examining Internet Use among Low-Income Students. *Journal of Computing in Teacher Education*, vol. 26, no. 2: 63–68.
- Guan, S., Subrahmanyam, K. (2009). Youth Internet use: risks and opportunities. *Current Opinion in Psychiatry*, no. 22: 351–356.
- Eldeleklioglu, J. (2008). Gender, Romantic Relationships, Internet Use, Perceived Social Support and Social Skills as the Predictors of Loneliness. *Eurasian Journal of Educational Research*, no. 33: 127–140.
- EU Kids Online II: European Children's Use, Risk and Safety Online*. (2010). Prieiga internete: <http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/Home.aspx> [žiūrėta 2013-01-14].
- Jessor, R. (1991). Risk Behavior in Adolescence: a Psychosocial Framework for Understanding and Action. *Journal of Adolescent Health*, no. 12: 597–605.
- Kolpakova, O., Liubimova, A., Levina, O. (2012). *Understanding risky online behavior of 14–17 years old Russian children*. Prieiga internete: <http://www.childcentre.info/robert/public/Kolpakova.pdf> [žiūrėta 2013-06-14].

- Livingstone, S., Ólafsson, K. (2011). *Risky communication online*. EU Kids Online, EU Kids Online Network, London, UK.
- Livingstone, S., Helsper, E. (2008). Parental mediation and children's internet use. *Journal of broadcasting & electronic media*, vol. 52, no. 2: 581–599.
- Lekavičienė, R., Vasiliauskaitė, Z., Antinienė, D. ir kt. (2010). *Bendravimo psichologija*. Vilnius: Alma littera.
- Lenhart, A. (2009). *Teens and Social Media*. Prieiga internete: <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic786630.files/Teens%20Social%20Media%20and%20Health%20-%20NYPH%20Dept%20Pew%20Internet.pdf>
- Mesch, G. S. (2003). Social Relationships and Internet Use among Adolescents in Israel. *Social Science Quarterly*, vol. 82, no. 2: 329–340.
- Milne, G. R., Lauren I. ir kt. (2009). Toward an Understanding of the Online Consumer's Risky Behavior and Protection Practices. *Journal of Consumer Affairs*, vol. 43 (3): 452–476.
- Noll, J. G., Chad, E., Barnes, J. E. (2013). Association of Maltreatment With High-Risk Internet Behaviors and Offline Encounters. *Pediatrics*, no. 10: 510–517.
- Park, S. K., Kim, A. Y., Cho, C. B. (2008). Prevalence of Internet Addiction and Correlations with family Factors Among South Korean Adolescents. *Adolescence*, vol. 43, no. 172: 895–909.
- Pociūtė, B., Krancaitė, E. (2012). Paauglių aktyvumas vs. pasyvumas interneto socialiniame tinkle „facebook“ ir sąsajos su jaučiamu vienišumu bei asmenybės bruožais. *Psichologija*, nr. 8: 46–79.
- Ruškus, J., Sujeta, I. (2011). Moksleivių vaikinių sąmoningumo ugdymas reflektuojant internetinę pornografiją. *Acta paedagogica Vilnensia*, p. 82–95.
- Ruškus, J., Žvirdauskas, D., Kačėnauskaitė, V., Žvirdauskienė R. (2009). *Paauglių elgsena elektroninėje erdvėje*. Tyrimo atsakaita: LR ŠMM.
- Šeibokaitė, L. (2008). *Save ir kitus žalojančio elgesio kitimai nuo 5 iki 12 klasės ir su šiuo elgesiu susiję psichosocialiniai veiksniai*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU leidykla.
- Umbrasienė, N., Narskauskaitė, L. (2010). Psichosocialiniai veiksniai, lemiantys vaikų rizikingą elgesį. *Visuomenės sveikata*, nr. 3(50): 24–29.
- Pilkauskaitė-Valickienė, R., Raižienė, S., Žukauskienė, R. (2009). Elektroninių patyčių paplitimas tarp Klaipėdos apskrities vyresniųjų klasių moksleivių. *Socialinis darbas*, nr. 8(2): 114–121.
- Wang, R., Bianchi, S. M., Raley, S. B. (2005). Teenagers' Internet Use and Family Rules: A Research Note. *Journal of Marriage and Family*, vol. 10, no. 67: 1249–1258.
- Wells, M. (2006). Internet-Related Problems Coming to the Attention of School Social Workers. *Children & School*, vol. 28, no. 4: 237–242.
- Wells, M., Mitchell, K. J. (2008). How Do High-Risk Youth Use the Internet? Characteristics and Implications for Prevention. *Child Maltreatment OnlineFirst*, vol. 20, no. 10: 1–8.
- Zaleckienė, I. (2003). Paauglių gebėjimai suvokti informaciją. *Žiniasklaida ir asmenybės raida: nepilnamečių apsauga ir žmogaus orumas*. Tarptautinės konferencijos pranešimas.
- Žibėnienė, G., Brasienė, D. (2013). Naudojimasis internetu, internetiniais socialiniais tinklais ir galimai patiriamos grėsmės: mokinių nuomonė. *Socialinės technologijos*, nr. 3(1): 53–67.
- Žukauskienė, R. (2012). *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius: Margi raštai.
- Žukauskienė, R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

FACTORS OF TEENAGER'S RISKY ONLINE BEHAVIOUR

Rasa Jokubaitė

Summary

Rapid development of information technologies determines the trend of increasing popularity of internet among teenagers, where social networks dominate. Teenagers' use of internet is expressed in different activities: surfing in information

websites, internet games, exchange of video and other material, looking, listening and taking part in social websites. It is clear that the need for risk which is more intensive in teenage years, moves to web space in the age of technologies. Such behavior often causes various threats that can condition teenagers' vulnerability.

The relevance of the topic also reveals the fact that teenagers' online behavior is changing, it is becoming riskier and riskier. Teenagers often get in touch with strangers, visit violent and sexual websites, the popularity of electronic bullying is increasing among teenagers (EU Kids Online II, 2010; Ruskus, Zvirdauskas, Kacenauskaitė, 2010; Pilkauskaitė-Valickienė, Raizienė, Zukauskienė, 2009). Harassment and undesirable messages of sexual content, publication of personal information, sneering, identity thefts and others, often determine vulnerability of teenagers (Christofides, Muise, Desmarais, 2012; Barbovski, Marinescu, Velicu, 2011; Valcke, Wever, Keer, 2011; Bergman, Hutner, 2011; Livingstone, 2008).

Analysis of scientific literature revealed shortage of researches showing the ways of helping teenagers to handle threats in virtual space. Nevertheless, in order to discover ways of dealing with risky behavior of teenagers, firstly, on the basis of theoretical analysis, it is necessary to reveal factors determining teenagers' risky behavior.

Therefore, scientific issue of the research is formulated as a question: What factors determine teenagers' risky behavior on the internet?

Aim of the research – to reveal the peculiarities of expression of teenagers' risky behavior online.

Methods of the research: analysis of scientific literature that enabled to analyze and systemize scientific researches on the topic. Comparative analysis created opportunities to compare ideas of different authors, and results of scientific researches revealing the peculiarities of expression of teenagers' risky behavior online.

Although the popularity of the concept of risky behavior online in scientific works has been increasing over recent decades, there is still no overall concept of the term. Generally such behavior can be defined as potentially threatening online activity that poses threat on internet users.

Expression of risky behavior on the internet in point of teenagers is influenced by factors that encourage such kind of behavior and protect from them. After structuring the factors of risky behavior on the internet in regard to teenagers, internal and environmental factors which determine teenager behavior in the virtual space, can be distinguished. Internal factors, including the characteristics of adolescent years, personal features and behavioral problems, are analyzed under the individual level. Openness, neuroticism, loneliness, lack of self-confidence and communication difficulties, expressed in a fierce manner, encourage teenager's

need to take a risk on the internet more often. Asocial behavior, rejection of social norms and values is also related to tendency to risky behavior in the virtual space.

According to R. Jessor (1991), environmental factors have a major influence on the expression of risky actions than internal ones. Individual is a part of the social environment, so its effect on teenager's behavior is also intense. As it was mentioned, environmental effect on the risky behavior online in point of teenagers is distinguished in 3 levels: *family*, *peers* and *school*. These are the aspects distinguished in the family level: psychological problems in a family (conflicts, violence, asocial behavior, the sense of insecurity), incomplete family structure and good circumstance. Teenagers who experience social isolation of peers, also those who feel misunderstood, unappreciated, lacking generous peer support, are more likely to take risky behavior on the internet. Negative influence of peers can also be a factor of the encouragement in point of risky actions on the internet. School level involves these factors: insecure school environment, low academic achievements, weak scholar-teacher contact, lack of self-realization opportunities, and lack of information about internet safety.

Internal factors that decrease risky behavior of teenagers on the internet include: high level of consciousness, strong value system, self-confidence, effective communication skills. Understanding, family support and appropriate education style are environmental factors that can decrease vulnerability of teenagers on the internet. Positive communication with friends, class friends, self-realization opportunities, high academic achievements, feeling of safety at school are also environmental protective actions that ensure safe behavior of teenagers on the internet space.

After the analysis of academic literature about the factors that determine risky behavior on the internet was performed, it was noticed that the factors of risky actions in regard to teenagers become exposed in a more extensive way in our country. However, there is little attention focused on the factors of such behavior on the internet. The exposure of conception regarding risky behavior on the internet and structuring the factors, which determine these actions, are especially important in the process of trying to solve the problem of teenagers' risky behavior online. This point is also important if we want to find methods that would be based in theory and verified in practice in terms of ensuring safety of teenagers in virtual space.